

ویژگیهای کتاب مطلوب دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان^۱

محمد آرمنند

عضو هیات علمی سازمان مطالعه

و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

در فرایند آموزش سه عامل اساسی وجود دارد که عبارتند از: استاد (آموزگار)، دانشجو (آموزنده)، محتوا و مواد درسی (کتاب). نتیجه آموزش زمانی با موفقیت توأم می شود که هر سه عامل فوق دارای ویژگیها و خصوصیات مطلوب باشند. همان گونه که استاد یا دانشجو باید دارای صفات و ویژگیهای خاص باشد، منبع درسی مناسب نیز باید دارای ویژگیهای مطلوب باشد تا امر آموزش به نحو احسن تحقق یابد.

در نظام آموزشی کشور ما (آموزش عالی و آموزش و پرورش) به تألیف و تدوین کتاب و منابع درسی دقت و توجه کافی مبذول نمی شود. اغلب نویسندگان و مترجمان از ویژگیهای کتاب خوب درسی کمتر آگاهی دارند و هر کس متناسب با سلیقه خود مطالب آموزشی را تدوین می کند و به همین علت، کتابهای درسی جاذبه لازم را ندارد. در این تحقیق ویژگیهای کتاب دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته است تا از نتایج آن بتوان برای بهبود بخشیدن به کیفیت کتب درسی استفاده کرد. به این منظور سؤالاتی درباره جنبه های مختلف کتاب مطرح شده است، از

قبیل نوع جلد، شکل ظاهری جلد، قطع کتاب، ضرورت استفاده از تصاویر و اشکال، محل فهرست مطالب، ضرورت و جایگاه هدفهای آموزشی، واژه‌های کلیدی، معرفی منابع بیشتر برای یادگیری، سؤالاتی برای بحث و تحقیق، و شیوه ارجاع مطالب. اطلاعات جمع‌آوری شده درباره هر موضوع نیز به صورت جدول ارائه شده است.

جامعه آماری و نمونه مورد مطالعه: جامعه آماری تحقیق را دانشجویان دانشگاههای تهران در رشته‌های علوم انسانی تشکیل می‌دهند و از این مجموعه، تعداد ۴۲۹ نفر به شیوه نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات: برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده که در آن علاوه بر مشخصات پاسخ‌دهندگان، سؤالاتی درباره جنبه‌های مختلف کتاب (از نظر شکل ظاهری و محتوایی) مطرح شده است.

یافته‌های پژوهش: اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه‌ها استخراج و نتایج به صورت جداول آماری برای هر موضوع به شرح زیر آورده شده است:
در ابتدا از دانشجویان سؤال شده درباره نوع جلد کتاب دانشگاهی نظرات خود را بیان کنند، نتایج به دست آمده به شرح جدول ۱ است.

چه نوع جلدی برای کتاب دانشگاهی مناسب است؟

جدول ۱

فرآوانی / گزینه	شومیز	کالینگور	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۲۰۴	۱۹۷	۲۸	۴۲۹
درصد	۴۸	۴۶	۷	۱۰۰

با توجه به اطلاعات جدول فوق، بیشتر دانشجویان جلد شومیز را برای کتاب درسی دانشگاهی مناسب دانسته‌اند (در این باره با توضیحاتی که در پرسشنامه‌ها ذکر شده، دانشجویان، قیمت را در نظر گرفته‌اند).

در سؤال بعدی شکل ظاهری کتاب مطرح شده که اطلاعات جمع‌آوری شده در جدول ۲ آورده شده است.

شکل ظاهری کتاب باید چگونه باشد؟

جدول ۲

فرآوانی / گزینه	ساده و بدون طرح	با رنگهای متعدد برای زیبایی	باطراحی برای جلب نظر متناسب با محتوا	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۱۸	۲۳	۲۲	۵	۴۲۹
درصد	۴	۵	۵	۱	۱۰۰

بر اساس اطلاعات این جدول بیشترین درصد دانشجویان معتقدند در روی جلد کتاب دانشگاهی باید طرحی متناسب با محتوای کتاب آورده شود. در سؤال بعدی قطع کتاب^۱ مطرح شده و نظرهای طرح شده، در جدول ۳ آورده شده است.

مناسبترین قطع برای کتاب دانشگاهی کدام است؟

جدول ۳

فرآوانی / گزینه	رحلی رقی	رحلی وزیری	وزیری	رقعی	خشتی	جیبی	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۵۲	۵۷	۲۰۴	۴۱	۶	۱۴	۵۵	۴۲۹
درصد	۱۲	۱۳	۴۸	۱۰	۱	۳	۱۳	۱۰۰

طبق این جدول بیشتر دانشجویان قطع وزیری را برای کتاب دانشگاهی مناسب دانسته‌اند. در سؤال دیگر در مورد استفاده از اشکال و تصاویر در کتاب پرسش شد که و نظر دانشجویان در این باره در جدول ۴ آمده است:

آیا آوردن تصاویر و اشکال مرتبط با محتوای

کتاب ضرورت دارد؟

جدول ۴

فرآوانی / گزینه	بلی	خیر	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۳۶۵	۸	۵۶	۴۲۹
درصد	۸۵	۲	۱۳	۱۰۰

بر اساس اطلاعات این جدول می‌توان گفت بیشتر دانشجویان آوردن تصاویر و اشکال را که مرتبط با محتوای کتاب باشد ضروری دانسته‌اند.

سؤال بعدی در مورد نحوه مشخص کردن مطالب خاص در کتاب است که نتیجه آن به شرح جدول ۵ است.

مطالب خاص، مثل توضیحات، نمونه‌ها و اشکال و... چگونه باید متمایز شود؟

جدول ۵

گزینه فراوانی	کادر ساده و بی‌رنگ	کادر با زمینه سیاه و سفید	کادر رنگی	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۷۶	۱۰۹	۲۳۱	۱۳	۴۲۹
درصد	۱۸	۲۵	۵۴	۳	۱۰۰

اطلاعات این جدول نشان می‌دهد که بیشتر دانشجویان معتقدند برای تفکیک مطالب خاص در متن کتاب باید از کادر رنگی استفاده کرد.

سؤال بعدی درباره محل فهرست مطالب در کتاب است. که اطلاعات مربوط به آن در جدول ۶ آورده شده است.

محل مناسب فهرست مطالب کجاست؟

جدول ۶

گزینه فراوانی	ابتدای کتاب	انتهای کتاب	ابتدای فصل	انتهای فصل	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۲۴۳	۳۱	۳۲	۲۴	۹۹	۴۲۹
درصد	۵۷	۷	۷	۶	۲۳	۱۰۰

بنابراین، می‌توان گفت بیشتر دانشجویان بر این عقیده‌اند که جایگاه مناسب فهرست مطالب کتاب در ابتدای آن است.

سؤال هفتم درباره ضرورت آوردن هدفهای آموزشی و جایگاه آن در کتاب دانشگاهی است. فراوانی نظرات ارائه شده در جدول ۷ آمده است.

محل مناسب برای درج هدفهای آموزشی کدام قسمت کتاب است؟

جدول ۷

گزینه	ابتدای کتاب	ابتدای هر فصل	ابتدای کتاب و هر فصل	انتهای کتاب و انتهای هر فصل	ضرورت ندارد	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۳۱	۱۹۵	۵۲	۱۶	۳۸	۵۶	۴۲۹
درصد	۷	۴۵	۱۲	۴	۹	۱۳	۱۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۷، بیشتر دانشجویان آوردن هدفهای آموزشی در کتاب را ضروری دانسته و جایگاه مناسب آن را ابتدای هر فصل می‌دانند. در سؤال بعدی ضرورت و جایگاه آوردن توضیح واژه‌های کلیدی در کتاب مطرح شد. پاسخهای داده شده در جدول ۸ آورده شده است.

آیا توضیح واژه‌های کلیدی ضرورت دارد؟ محل آن کجاست؟

جدول ۸

گزینه	ابتدای کتاب	در داخل متن	ابتدای هر فصل	ابتدای هر فصل	پاورقی	انتهای کتاب	ضرورت ندارد	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۱۷	۳۴	۲۷	۳۰	۲۵۳	۳۹	۱۵	۱۴	۴۲۹
درصد	۴	۷	۶	۷	۵۹	۱۰	۴	۳	۱۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۸ می‌توان گفت عقیده بیشتر دانشجویان بر این است که آوردن توضیح واژه‌های کلیدی ضروری است و جایگاه مناسب آن نیز در پاورقی و زیر نویس است. در سؤال ۹ درباره نحوه ارائه ارجاعات در کتاب پرسش شد. فراوانی نظرات ارائه شده در این باره در جدول ۹ آورده شده است.

مناسبتین شیوه برای آوردن ارجاعات چیست؟

جدول ۹

گزینه	در داخل متن	پاورقی	انتهای هر فصل	انتهای هر فصل	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۲۴	۲۹۴	۵۰	۴۱	۲۰	۴۲۹
درصد	۶	۶۹	۱۲	۹	۴	۱۰۰

طبق جدول فوق از نظر دانشجویان مناسبترین شیوه برای ارائه ارجاعات پاورقی است. سؤال بعدی دربارهٔ ضرورت و جایگاه آوردن منابع بیشتر برای مطالعه است که نتیجه نظرات در جدول ۱۰ آورده شده است.

آوردن منابع بیشتر برای مطالعه ضرورت دارد؟ محل آن کجاست؟

جدول ۱۰

گزینه فراوانی	اول کتاب	اول هر فصل	آخر هر فصل	آخر کتاب	اول کتاب و هر فصل	آخر کتاب و هر فصل	ضرورت ندارد	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۴۱	۳۴	۱۹	۱۷۲	۱۲	۵۳	۱۸	-	۴۲۹
درصد	۹	۸	۲۳	۴۰	۳	۱۲	۴	-	۱۰۰

بر اساس اطلاعات این جدول، بیشتر دانشجویان معتقدند آوردن منابع بیشتر برای مطالعه در کتاب ضروری است و جایگاه مناسب آن نیز آخر کتاب است.

سؤال بعدی دربارهٔ ضرورت و جایگاه آوردن سؤالهایی برای بحث و تحقیق در کتاب است که فراوانی نظرات بیان شده در جدول ۱۱ آمده است.

آیا طرح سؤالاتی برای بحث و تحقیق ضرورت دارد؟ محل آن کجاست؟

جدول ۱۱

گزینه فراوانی	اول هر فصل	آخر هر فصل	آخر کتاب	در داخل متن	ضرورت ندارد	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۲۲	۲۰۶	۹۱	۴۶	۱۹	۴۵	۴۲۹
درصد	۵	۴۸	۲۲	۱۱	۴	۱۰	۱۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۱۱، بیشتر دانشجویان آوردن سؤالاتی را برای بحث و تحقیق ضروری دانسته و جایگاه مناسب آن را آخر هر فصل دانسته‌اند.

آخرین سؤال دربارهٔ جایگاه خلاصه فصلهاست که اطلاعات جمع‌آوری شده در این باره در جدول ۱۲ درج شده است.

محل درج خلاصه فصول کتاب کجاست؟

جدول ۱۲

گزینه	ابتدای کتاب	ابتدای فصل	انتهای هر فصل	انتهای کتاب	بدون پاسخ	جمع
تعداد	۴۹	۸۱	۱۲۶	۳۶	۱۳۷	۴۲۹
درصد	۱۱	۱۹	۲۹	۸	۳۲	۱۰۰

خلاصه و نتیجه گیری : با بررسی نتایج، به طور کلی، می توان گفت از نظر دانشجویان در تدوین کتاب درسی دانشگاهی برای رشته های علوم انسانی باید نکات زیر مورد توجه قرار گیرد:

- جلد کتاب از نوع شومیز باشد،
- در روی جلد کتاب طرحی متناسب با محتوای کتاب آورده شود،
- کتاب با قطع وزیری چاپ شود،
- از تصاویر و اشکال در حد امکان برای تفهیم بیشتر مطالب استفاده شود،
- توضیحات خاص، نمونه ها و مثالها و... در داخل کادر رنگی آورده شود،
- فهرست مطالب کتاب در ابتدای کتاب درج شود،
- هدفهای آموزشی در ابتدای هر فصل بیان شود،
- توضیحات واژه های کلیدی در پاورقی آورده شود،
- ارجاعات مختلف در پاورقی آورده شود،
- در پایان کتاب منابعی برای مطالعه بیشتر ذکر شود،
- در آخر هر فصل سؤالاتی برای بحث و تحقیق مطرح گردد،
- خلاصه هر فصل در پایان همان فصل بیاید.

پاورقیها

۱. این گزارش خلاصه بخشی از تحقیقی است که با عنوان «بررسی ویژگیهای کتاب مطلوب دانشجویی و دیدگاه استادان و دانشجویان درباره آن» با بودجه سازمان مطالعه و تدوین (سمت) و با همکاری آقایان رضا نوروززاده نعمت الله موسی پور، بختیار شعبانی و انجام شده است.
۲. اندازه های تقریبی قطعه های مختلف کتاب به این شرح است: قطع رحلی رقی: ۲۱×۲۹ سانتیمتر؛ قطع رحلی وزیری: ۲۴×۲۴ سانتیمتر؛ وزیری: ۱۷×۲۴ سانتیمتر؛ رقی: ۲۱×۱۴ سانتیمتر؛ خشتی: ۲۱×۲۱ سانتیمتر؛ جیبی: ۱۵×۱۱ سانتیمتر.